

**Examensarbete 15 hp
Musiklärarexamen**

2008

Marianne Carlerud Hoffsten

"En not måste alltid låta"

Om fiollärares tankar kring noter i fiolundervisning.

Handledare: Maria Calissendorff

Kungl. Musikhögskolan i Stockholm

Sammanfattning

Syftet är att ta del av fiollärares tankar och erfarenheter av när och hur man kan införa noter i undervisningen samt konsekvenserna av olika tillvägagångssätt vid notinläring. Fem fiollärare har intervjuats. Likheter och skillnader bland svaren kommer att jämföras med en tidigare genomförd undersökning av Evelina Långström (2004). Resultatet visar att det verkar vara en fördel för eleverna att lära sig grunderna i notläsning parallellt med instrumentalundervisningen.

Förord

Jag vill tacka:

Alla intervjuade lärare, som gav av erfarenheter och tid.

Handledare Maria för all uppmuntran och kommentarer under arbetes gång.

Ambjörn, för de synpunkter du kom med vid examinationen av detta arbete.

Johan, min man, för att du hjälpte mig med datorn, korrekturläsning och med stöd i allmänhet.

Min pappa och mina svärföräldrar som bistått som barnvakter och med annan praktisk hjälp.

Tack Jesus för att Du har lett hela processen med arbetet och för att Du har gett mig kraft att fortsätta de gånger mitt självförtroende svek mig.

Tack också till mina vänner, för att ni just är vänner.

Marianne Carlerud Hoffsten

INLEDNING	4
Syfte	4
BAKGRUND	5
Notskriftens historia	5
Notläsning och gehör	5
Metoder i stråkundervisning	7
Analys av läromedel	9
Sammanfattning av en tidigare undersökning	11
UNDERSÖKNINGSMETOD	13
INTERVJUER	14
Intervju med lärare 1	14
Intervju med lärare 2	15
Intervju med lärare 3	16
Intervju med lärare 4	18
Intervju med lärare 5	19
JÄMFÖRANDE AV RESULTAT	21
DISKUSSION	24
REFERENSLISTA	26

INLEDNING

Noter, behöver vi dem? Hur skulle en orkester kunna spela ett verk tillsammans om det inte fanns noter? Eller en pianotrio, som spelar Beethoven? Om man uppskattar sagda musik, som brukar benämnas västerländsk konstmusik, så inser man att vi är beroende av att musikerna som spelar kan läsa och tolka noter.

Som fiollärare har jag vikarierat på olika kommunala musik-/kulturskolor, mest första- till tredjeårs-elever, 8–12 åringar. Erfarenheten jag har efter det är att barnen ofta lär sig att översätta noterna till grepp på fiolen, men färdigheten att läsa noterna och uppleva musiken inom sig är otränad. Ibland ser man att de läser siffran för vilket finger de ska använda, men de vet inte vilken sträng de ska till, eftersom de inte förstår ifall melodin går ner eller upp. Hur kan man ge eleven ett helhetsgrepp om notläsning, om man nu kan tala om det, när det är fullt sjå att lära dem att hålla sitt instrument på ett bra sätt och spela små melodier, ofta på tjugo minuter i veckan?

I undervisningsböckerna finns fina faktauppställningar av notvärden och hur många pulslag man ska räkna, men hur gör man för att denna förståelse ska bli till en inövad färdighet hos eleven? Ett fåtal elever är väldigt receptiva och klarar av att få förklarade saker för sig en gång för att bära kunskapen med sig och tillämpa den i ett annat sammanhang, men ofta behöver eleven möta samma "problem" i olika sammanhang flera gånger. Det jag ofta upplever mig sakna är skrivövningar för eleven. I vilken grundskola får man bara lära sig att läsa utan att skriva? Men notläsning stannar ju inte vid att läsa och skriva...

När jag fick börja lära mig spela fiol i tredje klass, fick jag spela efter noter från början. Men då hade jag haft rytmik i tvåan där vi skrev och rörde oss efter "gå-, springa- och hoppсанoter", och innan det hade jag lärt mig att spela piano hemma. Först pekfingervals på gehör, och när jag var sex år kom min pappa hem med "Vi spelar piano". Jag kunde inte tänka mig att vänta till efter middagen, så min snälla pappa satte sig ner med mig vid pianot, och förklarade att "den tonen, vid nyckelhålet, heter C". Jag hade lätt att förstå.

Jag hade alltså med mig en del grundläggande kunskaper om noter från början, innan jag kom till min första fiollektion. Vad kan våra elever idag, innan de kommer till sina fiollektioner?

Eftersom jag hade lätt för notläsning som barn, känner jag ett behov av att få inspiration och att ta del av tankar kring undervisningssätt i detta ämne. Ett tidigare skrivet examensarbete, "Med eller utan noter? Om fiollärares tankar kring notläsning och gehörsspel" av Evelina Långström (2004) inspirerade mig till att göra en jämförande studie, för att se vilka likheter och skillnader som kommer fram vid de två undersökningarna. Vad kan vi lära oss av deras erfarenheter? Vad kan jag få med mig att tänka på i min framtida undervisning? Utgångspunkten är att eleven har ett behov av att kunna spela efter noter.

Syfte

Syftet är att ta del av fiollärares tankar och erfarenheter av när och hur man kan införa noter i undervisningen, liksom konsekvenserna av olika tillvägagångssätt vid notinläring. Likheter och skillnader bland svaren kommer att jämföras med en tidigare genomförd undersökning av Långström.

BAKGRUND

Notskriftens historia

I begynnelsen var sången... Och sedan ville man skriva ner den, för att själv lättare komma ihåg den, men också för att andra ska kunna spela den, vilket är möjligt med det traditionella notationssystem vi har idag. Från 800-talet finns de tidigaste bevarade handskrifterna med neumer, vilka anger om melodin går upp eller ner men utan exakta intervall. Man antar att neumer mest var för minnet. Från samma tid finns även de tidigaste bevarade skrifterna med gregorianska sånger. De var enstämmiga koraler som församlingen i den katolska kyrkan sjöng och hade sjungit i många hundra år under gudstjänsterna, innan man började skriva ner dem med hjälp av notlinjer. Den som sedan utvecklade systemet och skrev teoriböcker om att sjunga efter dessa noter var Guido från Arezzo, en italiensk musikpedagog och musikteoretiker. Hans syfte var att sångarna skulle kunna lära sig musiken på egen hand, att lära sig genom att lyssna var för tidsödande. Från att församlingen sjöng dessa koraler tillsammans gick man sedan till att en kör stod längst fram vid koret och sjöng för församlingen, någon gång före år 1000. I början av 1600-talet började man nedteckna musik med det system vi använder oss av idag med fem notlinjer och taktindelning, så idag har vi många århundradens musik bevarad (Sohlmans musiklexikon). Just när musiken skrevs, skrevs den i ett visst kulturellt sammanhang med just den tidens stil och uppförandep Praxis, som var självklar för den utövande musikern, något som musiker av idag behöver lära sig. Från barocken och framåt har notationen blivit alltmer komplex och precis, från att ha noterat tonhöjd och tonlängd till att noteringen även innefattar betoning, nyanser, frasering och artikulation. En fråga är, om en musikalisk notation verkligen kan åstadkomma ett uttömmande svar på hur ett musikstycke är tänkt att låta? Notation innebär inom den västerländska konstmusiken att en kompositör/tonsättare skriver den information han/hon anser nödvändig "för att musikern ska kunna utföra verket på ett för tonsättaren acceptabelt sätt" (Pehrson, 1998, s.7).

Notläsning och gehör

Olika undersökningar visar att många elever upplever att notläsningsinläringen har väldigt lite med musik att göra, mer om att noter handlar om var man sätter fingrarna, än det klingande resultatet. Detta skapar problem av olika slag. Framför allt kan man säga att den som spelar tappar förmågan att höra det han/hon spelar, och förmågan att improvisera upplevs ofta som begränsad. Susan Hallam (1998), musiker, instrumentallärare och psykolog, skriver att inom västerländsk tradition har man tenderat till att negligera att spela på gehör vid formaliserad musikutbildning (s.182).

Hilde Blix (2004), lektor i gehör vid högskolan i Tromsø, skriver att man kan jämföra hur barn lär sig läsa noter med hur barn lär sig att läsa ord. Det egna skrivandet är en viktig del i processen att lära sig läsa (s.67). På samma sätt är det av betydelse att eleven får skriva noter för att lära sig läsa dem. Det finns en skillnad i att läsa noter och att läsa ord. När vi läser noter behöver vi relatera den enskilda noten till övriga noter och tecken, för att noterna ska förstås korrekt i sitt sammanhang. Därför behöver vi prata om tonart och grundtoner, något som hon säger att man pratar mer om på lektioner i gehör än på instrumentallektioner (s.39 f). Blix skriver om vikten av att barnet läser högt samtidigt som barnet har texten framför sig, för att det ska lära sig att höra en inre stämma medan ögonen ser texten. Man kan fråga sig på vilket sätt är detta överförbart till instrumentalundervisning? Hon berättar att när hon undervisar sina studenter i gehör, märker hon att det

inre hörandet är en svag punkt hos många. Blix skriver att många metodböcker av idag inte förknippar notläsning med ljud och musik, istället kopplas det ihop med grepp och fingringsättningar (s.57). Hon tycker att när vi lär nybörjare att läsa noter, så ska det vara gehörsbaserat och inte baserat på vilka fingrar man använder. Barn som får sitta bredvid någon som spelar efter noter, lär sig på ett naturligt sätt att nottecknen på papperet är kopplat till klingande musik (s.63).

Den taktik man använder för att spela a vista skiljer sig från den taktik man använder för att sjunga a vista. Det som händer när man sitter med sitt instrument, är att det blir som att fingrarna tar över läsningen. Den erfarna läsaren jämför då med tidigare erfarenheter av hur tidigare spelade noter låter. Med spelerfarenhet byggs det upp ett "inre lexikon" av hur noter klingar. Som lärare i gehör har hon sett hur studenter tar greppen på sina instrument medan de sjunger efter noter (Blix, 2004, s.53).

Enligt Hallam (1998) och Olaug Fostås (2002), pianist, pianolärare och musikpedagog vid Norges musikhögskola, finns det minst tre sätt att minnas musik på, för den som spelar ett musikinstrument. De vanligast förekommande är:

- auditiv representation, hörselminne
- kinestetisk representation, motoriskt minne och känselminne
- visuell representation, synminne.

Visuell representation kan vara antingen minnesbilder av fingrarnas väg över instrumentet eller minnet av notbilden. Minnesbilden av att ha sett fingrarnas rörelser, kan man kanske främst förknippa med gehörsspel.

En koppling mellan det auditiva och det kinestetiska minnet är nödvändig när man spelar ett instrument, "instrumentgehör". Om vi dessutom vill lära oss att spela efter noter, behöver vi även koppla ihop det auditiva och kinestetiska minnet med synminnet, ett "notgehör". Frågorna om när det är lämpligt att träna de olika kopplingar som behövs vid instrumentalspel och notläsning, för att "notgehöret" och "instrumentgehöret" ska stötta och samverka med varandra kvarstår, enligt Fostås (s.79 f).

Några argument enligt Fostås för inläring utan noter är:

- att det är naturligt att utveckla färdigheter genom imitation
- att eleven finner den situationen som mer lekfull och motiverande
- eleven utvecklar hörselminnet och blir snabbare på att lära genom att lyssna
- att koppla ihop de kinestetiska och auditiva sinnena är det primära vid instrumentalundervisning
- för att lära sig lyssna mer på det egna spelet är det bra med lite gehörsinläring för alla elever på olika nivåer
- musik som i noterna ser svår ut men som ligger bra till anatomiskt/fysiologiskt, gehörsmässigt och strukturmässigt blir spelbar
- eleven får en större upplevelse av musikalisk frigjordhet.

Några argument för att lära ut noter tidigt inom undervisning för nybörjare är:

- gehörssvaga elever blir trygga med noter, de är viktiga för deras självtillit
- många lärare tycker att notläsningen och spelet då går jämnt i nivå
- någorlunda säkerhet i notläsningen ger möjlighet till självutvärdering

- vid gruppspel blir det mer tid till andra gruppaktiviteter
- eleverna förväntar sig ofta att lära sig noter när de lär sig ett instrument
- i stora ensembler är det svårt att undvika noter
- för gehörsstarka elever blir det problem att komma ikapp i kunskapsmässig nivå jämfört med spelet, om de lär sig noter för sent (Fostås, s.158 f).

Robert Schenck, flöjtist och lektor i instrumentalmetodik och kammarmusik vid Musikhögskolan i Göteborg bl. a, jämför också notläsningsinläring med vanlig läsning. Han tycker också att man kan hämta metodiska idéer från hur barn naturligt lär sig att läsa ord till hur man kan undervisa i notläsning. Han skriver att barn lär sig prata "på gehör" under flera år innan de lär sig att skriva och läsa, det ser man som självklart, samt att skriftliga och muntliga färdigheter existerar parallellt hos varje individ. Det är många barn som lär sig läsa noter själva när de kommer i kontakt med noter, samtidigt som de får en upplevelse av hur noterna låter. Varje individs läggning och nivå varierar också mycket. Schenck påtalar att aurala och skriftliga färdigheter inom språkundervisning anses komplettera och stärka varandra, men att detta sätt att se på saken inte är lika självklar inom musikundervisningen. Detta, som är så självklart på det språkliga området, har orsakat ibland heta debatter mellan pedagoger med olika inriktning på gehör och notläsning. Sedan ställer han upp flera frågor som man kan ställa bland instrumentallärare, exempelvis om lärare idag saknar pedagogiska förebilder från tiden man hade som elev, om det saknas fördjupning i gehörsspelsfrämjande metodik. Kanske kommer den som är osäker på hur man lär ut noter inte ihåg hur man själv lärde sig dem. Spärren kan också vara att spel utan noter – egentligen ett vitt begrepp – förknippas med afro-amerikansk musik, skriver Schenck. Det han inte tar upp här, är där det finns lärare som är skickliga gehörsmusiker, men som aldrig funnit anledning alternativt inte förmått lära sig noter, och vilka anledningar de har haft till det. Noter har ingen given roll inom folkmusik och afro-amerikanska traditioner. Spelmanen har musiken i huvudet, eftersom folkmusiken i huvudsak är en muntlig tradition.

Metoder i stråkundervisning

Stråkklassundervisning

Vid slutet av 1960-talet bedrev Paul Rolland ett projekt kallat University of Illinois String Research Projekt, vars resultat finns presenterat i filmer och en bok med namnet "The Teaching of Action in String Playing". Han undervisade tillsammans med andra fiollärare vanliga skolklasser i att spela fiol. Tanken var att på ett metodiskt och väl genomtänkt sätt lära ut de grundläggande rörelser som används i spel på stråkinstrument, så att barnen skulle lära sig spela avspänt och med en god tonbildning, vilket också blev resultatet. Barnen fick spela på gehör och utan noter. I metoden ingår puls- och rytmövningar (Rolland 1974). Sheila Nelson, violinist och stråkpedagog, var den som tog med sig detta sätt att arbeta på, till London, efter att ha varit i USA år 1976. Hon inbjöds till att leda lärarteam och vanliga skolklasser i London, vilket strax fick internationell uppmärksamhet, och har även inspirerat lärare i Sverige (www.boosey.com/composer/Sheila+Nelson).

I lärarpärmen till stråkklassmaterialet "Regnbågen" beskriver Evabritt Tilling Gratte en metod att undervisa stråkklasser som stråkmetodiskt bygger på ovan nämnda personers metoder. De moment som då ingår är:

- Rytms- och pulsträning, perioder. Fundamentet i undervisning för nybörjare.
- Sång, vilket ger frihet och glädje i kroppen. Grunden för gehörsspel.

- Motorisk träning utan instrument. Träning av rörelse och balans, vilket ger ett avspänt spelsätt. Förbereder rörelser i spelet.
- Teknik. Nybörjarna får träna att hålla instrumentet.
- Gehörsträning/spel. Alltid sjunga nya stycken på gehör.
- Notkunskap, parallellt med spelet. Kopplat till gehöret, men spelandet får vila.
- Samspel med improvisation och solospel.

Varje moment upprepas flera gånger under många lektioner. I gehörsträningen ingår också att härma sjungna fraser, förstå vad högt och lågt är genom rörelser, och öva sig i att lyssna på vilka lösa strängar som passar till melodin som läraren spelar.

Tanken är att det är ett lärarteam som leder lektionerna. I lärarteamet ingår en pianist, som har en viktig roll som ackompanjator till rörelser, övningar och stycken. I början är det enkelt stämspel på de lösa strängarna, vilket ger mycket utrymme att träna höger hand för sig. Lekar som tränar musikteori och notkunskap finns också beskrivna i lärarpärmen, och det finns även fem kortlekar med notnamn i F- och G-klav, notvärden och pauser, musikaliska symboler och rytmkort med blandade rytmer.

Suzukimetoden

Denna metod kallas ibland för modersmålsmetoden, men det uttryck som Shinichi Suzuki använder mest i sin bok "Kunskap med kärlek. Ett sätt att utbilda och fostra", ("Nurtured by Love"), är Talent Education, begåvningsutbildning. När han var sju tonår började han lära sig att spela fiol, och hans far var grundaren av världens största violinfabrik. Han fick en dag, i början av 1930-talet, frågan om han kunde undervisa en fyraåring i fiolspel. Först visste han inte hur han skulle bära sig åt, men kom snart på att alla japanska barn pratar japanska helt naturligt och utan ansträngning, och att det är för att barn börjar prata det språk de har i sin omgivning. Han hävdar att alla har förmåga att lära sig saker om man tränar sig i det, att utvecklad förmåga kan utveckla ännu mer förmåga. Den omgivande miljön och de omgivande människornas inställning till barnet och dess förmågor anser han också avgörande för utvecklingen på olika sätt. Med sina erfarenheter, pedagogiska idéer och metod beskriver han hur man på barnens villkor, kärleksfullt och lekfullt, kan lära dem att spela fiol, som ett sätt att fostra barnen till fina människor med god karaktär. Några av tankarna är att gärna börja vid 3–4 års ålder. En förälder involveras som medspelare förebild, på så sätt att föräldern får börja spela på en liten fiol innan barnet, som får följa med till föräldrarnas lektion där det även är andra barn som spelar, och när barnet vill ta fiolen för att också spela, får det börja. Barnen får höra skivor hemma med styckena som de får lära sig på gehör. Förmågan att minnas bör också tränas, anser Suzuki, för det är med hjälp av minnet man lär sig.

Kritik som ofta framförts mot suzukimetoden har varit att man börjar för sent med noter. Suzukipedagogen Michiko Yurko har utvecklat Music Mind Games, en massa spel med diverse kort, som är tänkta att användas i all möjlig musikundervisning; på enstaka lektioner eller efter en nioårig kursplan. Eleverna kan lära sig om notvärden, pauser, musikaliska alfabetet, intervall, skalor, läsa rytmer, tonlägessång med Curwen's handtecken, melodiska och harmoniska diktat, mm. Materialet är riktat till såväl förskolebarn som vuxna. En detaljerad beskrivning av Music Mind Games-metoden finns i en bok med samma namn. Tanken är att det ska vara lekfullt och lätt att förstå musikteori med hjälp av spelen (www.musicmindgames.com).

Analys av läromedel

Under denna rubrik tänker jag analysera innehållet i några fiolskolor, i vilken utsträckning det kan tänkas stimulera och utveckla elevens förmåga att lära sig spela noter. Naturligtvis finns det en stor variation i hur lärare använder fiolskolorna, och det finns alltid möjligheten att använda kompletterande material, eget eller befintligt på marknaden. Det jag undersöker i denna analys är tre frågor:

- Om det finns sångtext, för att eleven lättare ska kunna lära sig melodin genom att sjunga den. För att eleven ska förknippa noterna med ljud och musik är sången ett sätt att göra eleverna delaktiga i en musikalisk upplevelse på lektionen, innan notbilden presenteras (Schenk s.240).
- Att eleven får skriva noter samtidigt som hon lär sig läsa dem (ibid; Blix, 2004).
- I layouten bör noterna vara lagom stora och med ett lagom stort avstånd mellan dem. Notlinjer och notskaft får inte vara för tjocka. För nybörjare är det speciellt svårt att tyda små noter. Är noterna eller avståndet mellan dem för stora, är det svårt att skönja det melodiska och rytmiska sammanhanget (Fostås 2002, s.157).

Spela fiol 1, av Ingvar Kullberg (1982)

Spela fiol är tänkt att användas i gruppundervisning. Det finns texter till alla sånger, m.a.o. lämpar det sig väl för att sjunga före spel på gehör, vilket också är tanken. Redan från början är det tänkt att barnen ska få bekanta sig med noter, genom att fylla i förprickade noter och tomma takter i de melodier de får lära sig. I takt med att tonförrådet utökas, får eleverna lära sig vad tonerna heter. Noterna är väldigt stora och lättlästa, men notskaften är lite för korta.

Vi spelar fiol 1, av Carl Bertil Agnestig och Arthur Nestler (1970)

Det finns inte texter till alla melodier, däremot återkommer några flera gånger. Tanken är att noterna ska finnas med på notstället nästan från början, och att eleverna ska lära sig melodierna utantill genom att spela många gånger för att lyssna på sitt eget spelande. Det finns lite skrivövningar, men inte så mycket. Det är mycket information på varje sida, halvnoterna är emellanåt lite inklämda. Noterna är inte större än normalt, men nothuvuden är tjocka, vilket förtydligar notbilden.

”Fiolskolan Notvägen” och ”Arbetsbok i notläsning”, av Lars Jöneteg (1994)

Eleverna får till en början lära sig att spela på gehör, är tanken. I "Notvägen" är melodierna ordnade efter vilket grepp som används. De flesta melodierna är skrivna av bokens författare, men även tidigare spelad musik dyker så småningom upp bitvis. Noterna är normalstora men känns ändå lättlästa. Det som kan störa en elev är att det står ackordanalys under notraderna. Skrivträning och rytm-läsningsträning, föreslaget att spelas på fiolen, finns i stor mängd i arbetsboken.

Jag lär mig spela fiol 1, av Kjell-Åke Åsberg (1989, reviderad 1990)

I början finns det sångtexter till alla melodierna, varav många tretonsmelodier är skrivna av bokens författare. Där eleven får skriva, är det för att fylla i noternas namn. Två uppgifter är att skriva i noter, men det finns utrymme på en hel sida med notlinjer längst bak för att skriva noter. Noterna är normalstora, notlinjerna kunde ha varit tunnare för tydlighetens skull.

Min fela, av Berit Fjellström och Kjell Larsson (2000)

Här finns det melodier med text till så gott som allt. På ena sidan av ett uppslag finns melodin med tabulatur, på den andra sidan med vanliga noter. I början får eleven skriva in vad tonerna heter, någon mer skrivövning finns inte. Noterna är stora och lättlästa.

Resultat:

Som vi ser finns det sångtext i mer än hälften av undersökta fiolskolor. I ett fall finns det inspelning att köpa till, som eleven kan lyssna på hemma, och då blir det ett annat sätt att koppla noterna till en musikalisk upplevelse.

Den fiolskola som har mest skrivövningar är Jönetegs "Fiolskolan", eftersom det finns en helt egen bok med sådana övningar. Jag ställer mig dock lite frågande till att många sidor är till för att eleven ska skriva vilken sträng och vilket finger noten avser. Vi vet ju att detta sätt att tolka noter blir till problem så fort lägesspel införs i undervisningen. När eleverna får fylla i noterna till de melodier de just sjungit ur Kullbergs "Spela fiol", har de verkligen chansen att få en koppling mellan den musikaliska upplevelsen och hur noter är tänkta att låta. I övriga böcker är det i stor utsträckning upp till läraren att komplettera med skrivövningar av olika slag, eller exempelvis låta eleven använda tre bestämda toner för att skriva en komposition på fyra takter, som sedan spelas.

Läsbarheten har man tydligen tänkt på vid utformandet av de flesta böckerna. Elevens ålder är väl värd att tänka på, dels har yngre barn ofta större behov av stora noter. Här vill jag även säga att av egen erfarenhet vet jag att repertoaren kan bli svår att anpassa till tioåriga nybörjare.

Sammanfattning av en tidigare undersökning

I Långströms undersökning (2004), intervjuades fyra lärare med 20–40 års erfarenhet inom yrket. Två undervisade genom suzukimetoden, lärare B och C. Lärare A och D undervisade inom kommunala musikskolan på "traditionellt" vis, d.v.s. inte utifrån en specifik metod (s.5 f). Här har jag gjort en sammanfattning av resultatet av den undersökningen.

Fråga 1: Lämplig ålder att börja spela fiol

Tre lärare ansåg att femårsåldern ofta är lämpligt. Start vid treårsåldern hade en av dem provat, och tyckt att det hade fungerat. Den fjärde sa att det är väldigt individuellt men såg inga hinder till att barnet börjar tidigt, förutsatt viljan finns. Vid en start i den åldern blir det lättare att få ett naturligt förhållningssätt till sitt instrument och musicerande, och man hinner komma längre, vilket en lärare tyckte är en fördel i de mer självkritiska tonåren. Fiolspelet ger stimulans till den motoriska och intellektuella utvecklingen, vilket är positivt för förskolebarn eftersom hjärnan utvecklas som mest då. Ingen förespråkade att börja i årskurs två-fyra, såsom det är vanligt vid kommunala musikskolor.

Fråga 2 och 3: Introduktion av noter

Lärare A och D har nybörjare som oftast är omkring nio år, och har därmed i allmänhet den mognad som behövs för att lära sig och förstå noter. Lärare A brukar se till att eleverna är så pass säkra speltekniskt sett, att noterna inte blir ett störande moment för spelet, vilket tar några månader. Lärare D använder siffror i undervisningen först, för att sedan successivt övergå till noter efter några månader. Han tycker att det är svårt att hinna med att undervisa i notläsning i början, med dagens korta lektioner, och tycker inte det egentligen är så lyckat att använda siffror. Antalet kända melodier som passar för nybörjarundervisning är inte så många tycker både A och D, så för att komma ihåg melodierna behövs noterna.

Lärare B och C undervisar genom suzukimetoden och har nybörjare i femårsåldern. Små barn har en enorm förmåga att snappa upp och härma, och påstås här inte vara så symbolmogna. Barnen har en CD-skiva hemma som de lyssnar mycket på för att lära sig och minnas melodierna. När de övar hemma hjälper föräldrarna till. På gruppspelslektionerna får B:s elever redan första året göra rytm-läsningsovningar, och C låter sina elever bli ungefär sju innan noterna introduceras, gärna på grupplektion och lekfullt. Efter ungefär två år låter lärare B eleverna börja spela med noterna framför sig, och använder då material anpassat för elever som är vana gehörsspelare, som behöver noter med okända melodier för att inte börja spela efter gehör. Sådant material använder även C, som också integrerar notläsning i orkesterspel. Hon märker att de som är med i orkestern lär sig mer om noter och läser dem lättare än de elever som inte valt att vara med i orkestern.

Fråga 4: Noter i undervisningen

Lärare A och D använder noter till nästan alla nya stycken eleverna ska lära sig, när de är notkunniga. Vissa teknikövningar tycker A är bra att lära ut utan noter, som sautillé t.ex., därför att det visuella ställer till problem. Lärare D har lite gehoörsövningar med sina elever för att de inte ska bli alltför notbundna. Lärare B tycker att det är viktigt att efter elevens förutsättningar anpassa undervisningen, så att en elev med svagare gehör får mer stöd genom att ha noter framför sig vid inläring av ett nytt stycke. Då brukar de eleverna mest

titta på siffrorna. Lärare C låter eleverna lära sig nya stycken på gehör relativt länge. I Suzukibok 3–4 får de ha noterna framme vid inläringen, men noterna blir då mest som stöd för minnet. För B och C måste eleverna lära sig ett stycke utantill innan de får börja med nästa.

Fråga 5: Notläsning kontra gehörspel

Både A och D kan tänka sig att basera mer av undervisningen på gehörspel, men säger att eftersom eleverna oftast går i tredje klass när de börjar spela, så är det inte lämpligt att vänta för länge med noter, eftersom noter tar tid att lära sig. Lärare B har även nybörjare som är omkring nio år. De eleverna får inte undervisning enligt suzukimetoden, men får spela helt på gehör i en termin innan noterna införs. Lärare C, som använder gehörspel med sina nybörjare, kan inte tänka sig att undervisa på annat sätt.

Fråga 6: Elevernas inställning till notläsning respektive gehörspel

Elevernas inställning till noter och gehör beror på vad de är vana vid. Lärare A och D säger att för deras elever är noter det naturliga. Båda säger att det är viktigt att även spela på gehör, och A säger att det är viktigt för att eleverna ska lära sig sambandet mellan öra och fingrar. Lärare B märker bland sina äldre nybörjare att de är så fixerade vid notbilden och inte lyssnar om det blir rent. Hon säger beträffande de yngre eleverna, att för dem med svagare gehör blir det som en befrielse att spela med noter. För elever med starkt utvecklat gehör blir det lätt tråkigt med noter eftersom de lär sig så lätt ändå, säger både B och C. När lärare A jobbar med att lära ut på gehör, märker han bland sina elever att många tycker att det är kul, men svårare för en del. För lärare B och C: s elever är gehörspel det naturliga.

UNDERSÖKNINGSMETOD

Jag har intervjuat fem fiollärare för att få reda på deras syn på när och hur man kan introducera och använda noter i undervisningen i de lägre stadierna av fiolspel. För att kunna jämföra svaren med Långströms tidigare undersökning i Örebro (2004), har jag valt samma frågor och tillvägagångssätt som hon. Hon intervjuade då fyra lärare. För att frågorna skulle belysas från olika vinklar har de tillfrågade lärarna i min studie valts ut i första hand med tanke på vilken metod de bygger sin undervisning på. Två av lärarna undervisade helt eller delvis i fiolklasser i denna undersökning. Sådana lärare förekom inte i tidigare undersökning.

Jag har jämfört vilka likheter och skillnader som finns i resultaten av de två undersökningarna. En svårighet med att jämföra resultaten har varit att vi har haft olika infallsvinklar, eftersom våra syften med undersökningarna inte varit identiska. Långströms syfte var att ta reda på fiollärares syn på notläsning respektive gehörsspel, medan mina frågor har varit inriktade på när och hur det är lämpligt att introducera noter i undervisningen.

Intervjuerna har gått till så att jag har träffat lärarna personligen, och spelat in intervjuerna på minidisc. Informanternas namn kommer inte att nämnas i uppsatsen, och de har fått läsa igenom resultaten för medgivande eller tillägg. Alla intervjuade lärare har sin undervisningsort inom en timmes bilresa från mitt hem i Sollentuna.

Jag har också gjort en genomgång av litteratur om notläsning och hur man kan lära ut noter i instrumentalundervisningen, samt en analys av hur fem fiolskolor, dvs. nybörjarböcker, tar upp och behandlar notläsning.

Frågor:

1. Vid vilken ålder anser du att det är lämpligt att börja spela fiol?
2. När anser du att noter bör införas i undervisningen?
3. Hur introducerar du noter i undervisningen?
4. Hur använder du noterna i undervisningen?
5. Skulle du kunna tänka dig att undervisa på annat sätt när det gäller notläsning respektive gehörsspel?
6. Hur är elevernas inställning till noter respektive gehörsspel?

INTERVJUER

Intervju med lärare 1

Lärare 1 har jobbat i drygt tjugofem år, tog examen som fiolpedagog för tjugofem år sedan med inriktning på gruppmetodik, som hon sedan utvecklat till storgruppsmetodik. Hon undervisar i fiolklasser.

Beträffande vilken ålder det är lämpligt att börja med att spela fiol, anser lärare 1 att det är en svår fråga och svaret på den beror på vilken metod undervisningen bedrivs i. Hon säger att man kan vara tre år, förutsatt att det ingår mycket sång, rytmik och lek i lektionerna, och att en förälder är med. Om det inte är så, är det bättre att vänta till senare. Hennes elever är sex år, eller nästan sex år fylla när de börjar. Undervisningen sker klassvis, oftast har hon en pianist med som ackompanjerar eleverna.

Noter får eleverna lära sig från början, men åtskilt från själva spelandet, säger lärare 1. Spelandet sker efter tabulatur och gehör. De sjunger alltid styckena många gånger innan de får spela melodin. Först sjunger de med text, sedan sjunger de siffrorna som motsvarar fingersättningen. Samtidigt som de sjunger fingersättningen för de respektive finger mot tummen för att öva in fingersättningen. Ibland sjunger de notnamnen också. Tabulaturen hon använder betraktar hon som lästräning, att kunna följa med blicken under spelets gång, från vänster till höger. Med så stora grupper det är fråga om, så vill hon hitta vägar så att alla barnen förstår vad de ska göra. En del barn spelar efter *sången*, andra vill *se* vad de ska göra. Hon säger att eleverna lyssnar på sitt spel även när de läser tabulaturen, eftersom de har sjungit musiken så pass många gånger.

Notinläringen delar hon upp i rytm-läsning och tonhöjd som två separata delar. Till rytm-läsningen har hon stora rytmkort med en takt per kort. Pianisten spelar medan barnen får träna rytmerna på korten genom att gå på stället och stampa pulsen med fötterna, samtidigt som de säger rytmen och klappar den med händerna. Svårighetsgraden höjs allteftersom. Tonhöjd och notnamn brukar hon gå igenom på så sätt att hon visar hur notsystemet ser ut, och skriver upp de lösa strängarna i systemet. Därefter lär hon ut vad tonerna heter på en sträng i taget; D, E, Fiss och G på D-strängen till att börja med, eftersom det är lättast att sjunga i det tonläget. I slutet av trean eller början av fyran sätter hon ihop spelet med traditionella noter. Då skriver hon upp en låt som eleverna kan bra på tavlan, och så får de gissa vilket stycke det är. Sedan spelar de stycket medan de följer noterna med blicken, för att börja lära sig att spela och läsa noterna samtidigt. I fyran får de köpa en fiolbok, en nybörjarbok. Början på dessa böcker brukar gå ganska fort att komma igenom, eftersom eleverna är duktigare på att spela än att läsa noter. Även när de spelar i fiolboken får de sjunga musiken och träna motoriskt med fingrarna, som tidigare beskrivet, innan de spelar.

Lärare 1 säger att hennes sätt att undervisa styrs av undervisningsformen. Hon betonar att hon tycker att det är viktigt att sjunga styckena innan de spelas på fiolen. Om hon hade haft en eller två elever i taget skulle hon kanske börja med en fiolbok tidigare än hon gör nu, men hon tycker att det som är bra med storgrupper är att eleverna får bra periodkänsla och blir duktiga på att hålla en puls. Hon har tvåor, t ex, som lärde sig att klappa synkoper, utan att tappa pulsen, på två lektioner. Hon märker också att eleverna blir säkra på när de ska börja spela, även om pianisten spelar ett förspel som de aldrig har hört tidigare så kommer de in på rätt ställe.

De flesta av hennes elever tycker att det är jättekul med noter och att spela med dem. Precis i övergången kan det vara trögt, det är som med läsning, en del förstår med en gång, andra kan tycka att det är jättesvårt. Det är inte nödvändigtvis samma elever som har svårt med notläsning som vanlig läsning, säger lärare 1. För dem som tycker att det är jobbigt att gå över till notspel från tabulaturen, brukar hon förklara att det är kul att kunna, därför att om man kan noter kan man spela med flöjt- och gitarrkompisar, och med människor från andra länder. Noterna är som ett eget språk, säger lärare 1. Hon säger att ett visst motstånd finns oftast när de börjar spela efter noter, det är ju lättare att göra något som man redan kan. Därför håller lärare 1 kvar vid tabulaturen parallellt med notspelet i början, för att få en mjuk övergång.

Intervju med lärare 2

Lärare 2 har jobbat som fiollärare i tjugofem år. I tjugofem år har hon använt sig av Suzuki-metoden, efter att ha genomgått utbildning i den. Hon driver en egen musikskola.

Lärare 2 tycker att det beror lite på eleven, när man kan börja spela fiol. Generellt, säger hon, är det bra att börja vid tre års ålder. Hon har haft tvååringar också, men det hänger på att föräldrarna och läraren har tålamod om det ska fungera. Det är mycket viktigt att sätta sig in i hur varje barn tänker. För en del barn är det lämpligare att börja när de är fyra eller fem. Förutsättningen är att vi har roligt, säger lärare 2. Att man tänker långsiktigt, i en tioårsperiod, tycker hon också är nödvändigt.

Lärare 2 börjar med noter vid sidan av fiolspelandet med de allra minsta, men inte tillsammans med instrumentet. Tidigare, säger hon, har noterna kommit in för sent. Materialet hon nu använder heter Music Mind Games, MMG, som hon har gått en särskild utbildning för att använda. Hon säger att materialet är sagolikt, jätteroligt att använda. I MMG finns det kort med ett notnamn på varje kort, som eleverna kan lägga i rätt ordning eller spela olika spel med. För att träna rytm-läsning finns det kort med olika rytmer på, som man tränar att läsa med bestämda ord för varje rytm, och göra olika handtecken till rytmerna. På så sätt får eleverna leka sig fram, både enskilt hemma och tillsammans under den grupplektion de har varje vecka. På sina enskilda lektioner har de bara fiolspel.

Eftersom lärare 2 använder Suzukimetoden, får barnen lära sig allting utantill i början, efter att ha lyssnat på musiken hemma. Så småningom kopplar hon ihop noterna med instrumentet. En viss färdighet måste eleven ha på sitt instrument innan dess, annars blir det för mycket svårigheter på en gång, säger hon. Det tar ett till två år för hennes elever att spela ut en volym av Suzuki. När de har spelat ut den första volymen får de i allmänhet börja spela efter noter, vid fem till sex års ålder om de började som treåringar. Då ska det vara stora noter och lätta stycken, men man får vara observant på att de inte memorerar eller härmar, för det är de väldigt bra på, säger lärare 2. Därför byter hon ofta stycke, när de börjar träna spel efter noter. Hon tycker att "I Can read Music" är bra att använda, därför att man tränar tonhöjd och rytm separat, och med stora noter så att det är lätt att se. Dessutom är det svårt att memorera, eftersom det är atonalt. Det blir renodlad lästräning, har ingenting med musikaliskt uttryck att göra, men målet är att spela rytmiskt och rent, tänka först och spela sedan. De får läsa av vilket fingermönster de ska använda, så att de inte låter fingrarna söka sig fram. Är de osäkra får de ta ner tempot, och stanna med stråken medan de tänker. För de elever som börjar spela när de är lite äldre, går det rent tekniskt ofta snabbare framåt, och då tar det inte lika lång tid innan noterna kommer med.

Då ska de ha lärt sig att hålla fiol och stråke, veta hur man får en vacker ton, och känna till fingermönster. Hon pratar om parallellerna med läs- och skrivkunskap, hur de börjar med alfabetet och att läsa, när de börjar bli intresserade och symbolmogna. Det märker man ju, så att man inte väntar för länge, säger lärare 2.

Lärare 2 säger att hon nog hade hittat ett annat sätt att jobba på om hon inte var nöjd med det sätt hon använder i sin undervisning. Hon säger, att hon tror att man inte kan jobba på det sättet som hon nu gör, om man inte är förvissad om att det är bra. Med de äldre eleverna önskar hon att hon hade mer tid för MMG.

Elevernas inställning till noter och gehörsspel är den, att om man börjar för sent med noter, då vill de bara spela på gehör, säger lärare 2. De tycker inte om noter, därför att det låter illa, det är komplicerat. Och samma sak om man bara jobbar med noter, då blir det väldigt osäkert att spela på gehör. De glömmer bort, de inbillar sig att de inte kommer ihåg, fast de egentligen gör det, men de vågar inte. De får noterna som ett slags trygghet, symbol, en nalle som de håller sig i. Man måste börja tidigt med båda delarna, och inte ha för stora steg, tycker hon.

Inläringen sker på olika sätt för olika barn, säger lärare 2, det ska man veta redan när man har dem som små. En sak som hon har noterat, är att en del barn, en liten grupp, har svårt att bara härma melodier och rytmer. De barnen behöver få en struktur på hur de ska tänka. De är matematiskt lagda och vill veta *vad* de ska göra, och hur det fungerar, för sedan kan de bli hur bra som helst på att spela. Därför behöver de, när de är nybörjare och inte spelar efter noter, mer tid för att lära sig hantera instrumentet, och mer tid till att lära sig spela rytmer och melodier på gehör. De här barnen har lättare att lära sig noter än andra, och har ett större behov av noter vid inläring av melodier. Om man jämför den här gruppen med andra barn senare som tonåringar, så ligger de på samma spelnivå fast de var olika i början.

Intervju med lärare 3

Lärare 3 har jobbat i trettio år som fiollärare i en kommunal musikskola, efter examen som fiolpedagog. Hennes elever har individuella lektioner, tjugo minuter långa. Undervisningen är inspirerad av suzukimetoden. Hon säger att det är väldigt individuellt när det kan vara lämpligt att börja spela fiol. Hennes elever är 6 – 8 år gamla när de börjar och det tycker hon känns bra, men hon säger att det finns undantag, några börjar tidigare eller senare.

Innan noterna kommer in i undervisningen så vill hon att de ska kunna spela hyggligt, så att inte själva spelandet upptar så mycket kraft. Hon anser också att ju yngre barnet är, desto längre måste man vänta med noter. Men då påpekar hon också att det är spännande att kolla av varje elev, eftersom deras intresse är så olika. En del vill lära sig spela efter noter, och andra vill inte. Om det är yngre elever som vill lära sig noter så säger lärare 3 att det är ganska lätt att testa om de har förmågan att följa en textrad eller notrad med blicken. Om de klarar det så får de börja, annars får de vänta. Det vanligaste är att eleverna spelar 1–2 år innan de börjar med noter, beroende på ålder. Innan det så skriver lärare 3 siffror som stöd för minnet så att eleverna och deras föräldrar, som brukar vara med på lektionerna i början, kan komma ihåg fingersättningen när de övar hemma. Eleverna spelar inte med sifferraden framför sig, så själva spelandet blir utantill.

Lärare 3 använder sig av Suzuki-böckerna, och "Små låtar för små stråkar", av Eva Bogren, några låtar svensk folkmusik, samt några allmänt kända sånger. Hemma har

barnen CD-skivor med inspelningar av de stycken som finns i läxböckerna. Innan ett stycke ska gås igenom på en lektion, måste eleven ha lyssnat på det hemma. På lektionen får de hjälp att spela det nya stycket. Om det behövs, får de läsa fingersättningen. Lärare 3 sjunger eller trallar melodin för att eleven ska få stöd i melodiminnet medan eleven spelar, ibland sjunger hon fingersättningen. En del blir väldigt snabba på att fånga upp melodin på det sättet. När eleverna ska lära sig folkmusiklåtar har de oftast inga inspelningar på det hemma. De får höra låtarna när de har gruppspel, fiolgrupp. Då får de yngre eleverna lära sig hur melodin går, medan de lite äldre spelar.

Ganska snart, när barnen är tillräckligt stora, får de använda Suzuki-böckerna med tryckta siffror ovanför noterna för att lära sig styckena, utöver att de lär sig styckena med hjälp av höret. Då blir det en mjuk övergång, att de bekantar sig med notbilden i förhållande till hur de vet att stycket låter, tycker lärare 3. Hon menar också att det finns flera sätt för eleverna att bekanta sig med noter, allt från att eleven får spela ett redan inlärt stycke efter noter med siffror – bara för att få se hur noterna ser ut – till att spela ett helt obekant stycke efter noter. Hon brukar också spela medan eleven tittar i noterna. Sedan slutar hon var som helst, och eleven ska tala om var de är i noterna.

Lärare 3 säger att hon har provat många fiolskolor när eleverna har varit mogna för att lära sig noter. Agnestig, Åsberg, Jöneteg nämner hon som exempel. Styckena hon använder för lästräning ska vara så lätta att eleven ska kunna spela a vista, praktiskt taget. Den bok hon använder i undervisningen just nu är "I Can read Music", som är en ren notläsningsbok på det sättet att det är atonala okända stycken i den. På ena sidan av varje uppslag tränar man bara rytm-läsning, på den andra är det bara tonhöjden, så det är ren lästräning, säger lärare 3. Hon tycker att den fungerar jättebra. Rytm-läsningen brukar de gå igenom på lektionen. Tonhöjdsövningarna får eleverna träna hemma. Samtidigt får eleverna även spela annan repertoar praktiskt taget a vista, som lästräning. Eftersom spelet ligger på en högre nivå än notläsningsförmågan i början, så är styckena för lästräningen egentligen för lätta med tanke på elevens spelnivå, men förhoppningsvis kommer läskunnandet ikapp, säger lärare 3. Så snart de kan får de sedan spela melodier efter noter, eller ta hjälp av noter för inläring av melodier. Rytmen är oftast det som eleverna förbiser när de på egen hand ska lära sig nya stycken efter noter, säger lärare 3.

De elever som har bra hörsel ser ofta ingen anledning till att lära sig noter. Då brukar hon säga att noter är till för att man ska kunna ta reda på hur melodin låter, därför att de elever som helst spelar på hörsel kan få problem därför att de spelar en melodi de har fått i läxa som om varje gång vore den första. De börjar melodin, letar sig fram, tar om en bit för att rätta till i efterhand där det gick fel. I värsta fall gör de likadant nästa gång de ska spela stycket, och lyckas inte ta till sig kunskapen de nyss kom fram till. Motsatsen är de elever som lär sig att spela utantill genom att bit för bit läsa hur de ska spela utifrån noterna, och som inte kunnat lära sig genom höret, berättar lärare 3. Hon berättar att för en del elever är det som en befrielse när de lär sig spela efter noter, för då kan de plötsligt spela stycket utan att glömma bort sig på det. Fast en del tror att de kommer att slippa öva i och med att de tittar på noterna! Det tillämpas väl en del också, där har vi en liten kamp, säger lärare 3. Sen finns det elever som av någon anledning inte uppnått några färdigheter i notläsning, men som har blivit bra på att spela tack vare lyssnande, bra hörsel o gott minne, och spelat Händels violinsonater och Bachs konsert i a-moll. De här eleverna hade inte lärt sig att spela och musicera alls om de hade måst spela efter noter, hävdar lärare 3, p.g.a. synproblem, dyslexi eller något annat. Majoriteten av de yngre eleverna är nyfikna på noter, men här påpekar hon att det ofta är svårt att hinna med allt på tjugo minuter, och allt annat

som kommer emellan, sjukdomar, sen ankomst, etc. De flesta övar inte särskilt mycket, och man är bunden av att lektionen bara är tjugo minuter lång, säger lärare 3, men de som tränar och går framåt kontinuerligt är ju väldigt lätta att undervisa.

På frågan om hon kan tänka sig att undervisa på något annat sätt när det gäller noter och gehörsspel svarar hon nej, eftersom hon redan har provat så många vägar, men reserverar sig lite och säger att hon inte vet, det kan ju hända att hon ändrar sig.

Intervju med lärare 4

Lärare 4 har arbetat som fiolpedagog i en kommunal musikskola i mer än trettio år, efter examen vid en svensk musikhögskola.

Lärare 4 tycker att det är ganska bra för barnen att börja spela vid sju års ålder. För yngre barn är det mer viktigt att sjunga, dansa, ha rytmik och att lyssna på musik. Framför allt att röra sig till musik är bra för att barnet ska veta vad musik är. Annars får man inte den rätta upplevelsen av instrumentet, tycker hon.

Noter kan barnen börja med samtidigt som de börjar spela fiol, framför allt om de börjar så pass sent som de ofta gör i musikskolan, vid 8–9 års ålder, säger lärare 4. Första förut-sättningen är att de börjar utan noter, de ska lära sig att spela sitt instrument. När hon ska introducera noterna, passar hon på, när de just har spelat på de lösa strängarna, att skriva tonen D på en tavla. Hon visar eleven så att eleven kan koppla det till sitt instrument och få se hur man spelar just den noten på sin fiol. En not måste alltid låta, eleven behöver få förstå hur det som står i noterna låter på fiolen, menar lärare 4. Ibland skriver hon upp både D och A på en gång, ibland blir det bara D under alla notlinjer, beroende på barnets mognad. För de minsta säger hon att det räcker med en notlinje och en not under, det är inte alltid de kan se alla fem linjerna. Att gå igenom noter på tavlan blir som en liten del av lektionen, därför att det är fullt upp med att lära eleverna hålla instrumentet bra och få någorlunda ton, för de vill naturligtvis lära sig att spela melodier, säger lärare 4. Till att börja med får barnen lära sig att spela lösa på strängar, och sedan traditionella enkla sånger på gehör, t ex. "Spanien", "Blinka lilla stjärna", lite beroende på hur fort de lär sig och vilka sånger de känner igen innan. En del elever vill lära sig många stycken på en gång, och försöker hon hitta stycken som liknar varandra i upplägget, t.ex. "Bjällerklang" och "Lilla snigel".

Hennes yngre nybörjare spelar inte efter noter, därför att det är för svårt när de ska lära sig att hålla fiolen, men de lär sig spela efter notnamnen. Hon lär eleverna notnamnen med en gång, först tonerna från D och upp till A, och lärare 4 använder inte siffror till fingersättningar. Det finns ingen anledning att vänta med notnamnen, tycker hon och säger att de lär sig det lika fort som de lär sig andra saker när de är små. I skolan lär de sig bokstäver och att läsa, så varför ska de inte kunna lära sig noter? undrar hon. Ibland kan det gå väldigt trögt, och då kan man behöva ta till siffror också, säger lärare 4. Fast hon säger att hon inte är så förtjust i det, att det känns lite som att lura eleverna. För att kunna spela hemma måste eleverna få med sig någonting hem, och för lärare 4 är det att skriva notnamnen, med streck för långa noter. Hon säger att hon nog utvecklar olika sätt för varje elev, att man kan se vad olika elever liksom svarar på. De äldre nybörjarna kan få en notbok med en gång, tycker lärare 4. Numer finns det flera stycken fiolböcker med inspelad CD till, vilket hon tycker är bra, för då kan eleverna inte säga att de inte kunnat öva därför att de inte kom ihåg hur läxan lät. På lektionen får eleverna bl.a. läsa noterna

med notnamn och klappa rytmen. Hon säger att det eleverna är sämst på framigenom, är just att läsa rytmen rätt, samtidigt som de läser tonintervallen.

Lärare 4 säger att hon tror att det finns många sätt att undervisa på när det gäller notläsning och gehörsspel, egentligen lika många sätt som det finns elever. Hon tycker att det är viktigt att spelet och notläsningen görs bredvid vartannat, och är nöjd med det sätt hon nu undervisar på just nu. Man har en idé om hur det skulle kunna fungera, säger hon, men det blir aldrig på samma sätt med alla elever.

Eleverna är nyfikna på noter och vill kunna läsa dem, naturligtvis, säger lärare 4, därför att de har sett att folk spelar efter dem på olika instrument, både kompisar, kanske föräldrar och andra. Samtidigt vill de kunna spela melodier snyggt, och det gäller att ha en kombination som gör att de lyckas med det. Att få eleverna att spela på gehör tycker hon är svårare. Då tycker hon att CD-skivorna är bra, så att eleven kan lyssna hemma. Annars skulle de inte hinna med så mycket och inte komma någonbart, säger lärare 4.

Intervju med lärare 5

Lärare 5 har jobbat som examinerad fiolpedagog i drygt trettio år på en kommunal musikskola/kulturskola. Hon säger att hon har fått nybörjare från årskurs tre och fyra, vilket hon tyckt varit lite sent. För ganska länge sedan fick hon även vara med om att börja ha sex-åringar i helklass, och det tycker hon har varit en bra form och en bra ålder för barnen att börja spela fiol i. Det är hennes erfarenhet. Det finns massor med andra tankar och metoder om småbarn i Suzuki-grupper, säger hon, men det har hon ingen erfarenhet av.

I fiolklasserna får eleverna börja med noter med en gång, fast parallellt med spelandet. De är så receptiva och otroligt sugna på allting, säger lärare 5. De lär sig bokstäver och siffror, de bara suger i sig. Då är det bra att ta noter också, på ett lustfyllt sätt, säger hon. De elever som börjar i kulturskolan med enskild undervisning, vid 8–9 års ålder, de får också börja med noter direkt. Fast lärare 5 säger att hon tycker mycket om att spela på gehör, så eleverna får med sig det också, men hon är nog med att gehörsspel och noter går hand i hand.

När lärare 5 introducerar tonhöjdsbegreppet med noter i en fiolklass, blir det genom att koppla de lösa strängarna till olika rörelser. De får lära sig att känna igen de fyra strängarna och göra olika rörelser för varje sträng, samtidigt som de sjunger tonerna. De får lära sig vad tonerna heter och hur de ser ut i notskrift. Till slut kan det bli så att pianisten tar ett ackord i A-Dur, varpå eleverna direkt reagerar med rörelsen och att sjunga den tonen. Lärare 5 använder Evabritt Tilling-Grattes material "Regnbågen", men lägger till en hel del stycken för lösa strängar. Innan fiolklasseleverna får spela med vänsterhandens fingrar dröjer det ganska länge, men när de får börja med det, så använder lärare 5 stora blädderblock att skriva på, eller whiteboardtavlor med linjer på och svarta magneter, som man kan sätta som nothuvuden. Hon säger att det kan bli väldigt lekfullt när eleverna får prova vad som händer om man flyttar en magnet från tonen D och lägger den på nedersta linjen. Då får de uppleva det, och det är så roligt, säger hon, man kan göra väldigt mycket med magneterna på tavlan. De enskilda eleverna får fiolböcker, och efter bokens metod så introducerar hon noterna och notbilden. Whiteboardtavlan och magneterna använder hon även på de enskilda lektionerna, fast hon föredrar att arbeta i grupp därför att det händer så mycket mer, och hon säger att gruppdynamiken är så bra för det momentet också.

Hon vill att noterna och gehöret ska följas åt hela tiden, och undervisar på väldigt många olika sätt. All undervisning är individanpassad, och hon har hela tiden för ögonen att inom ett år ska de klara av att sitta i en orkester och kunna läsa nytt material som kan komma på notstället. Hon är noga med att se till att varje barn kan koda av noterna, och brukar säga att det är som att lära sig ett språk, att eleverna måste kunna de här symbolerna för att kunna spela vad som helst. Hon säger att en del slår direkt in bromsen och säger att de bara vill spela sånger som de känner igen. Hos de eleverna är gehöret starkare. Då lyssnar hon in det, men smyger samtidigt in ännu mer noter. De här eleverna behöver mer förklaring och motivation än andra, säger hon. Här föreslår hon att någon skulle kunna forska kring om det skulle kunna finnas något man skulle kunna kalla notdyslexi. Därför att med vissa barn tar hon till alla knep hon kan för att förklara hur noterna används, men de förstår inte koden. Det kan vara begåvade elever, hon frågar försiktigt om de har dyslexi i skrivning och läsning, men de svarar att de inte har det, så det verkar inte sitta ihop.

Lärare 5 säger att hon blir mer och mer frikostig med att se till den enskilda eleven när det gäller att se hur olika individer lär sig. Hon säger att precis alla medel är tillåtna för att barnen ska lära sig något. Hon säger att det finns ett starkt tryck fiolpedagoger emellan om på vilket sätt man ska undervisa och vilka böcker som är "rätt", och lärare 5 har börjat strunta i vad andra säger. Barnet har rätt att få undervisning ifrån alla möjliga infallsvinklar som gör att de kan tillgodogöra sig undervisningen, så att det blir roligt. Det kan handla om att använda tabulatur och siffror, som hon säger att vissa kollegor betraktar som "fult". Men om barnet behöver det för att känna sig trygg och för att fortsätta spela, och kunna spela sina orkesterlåtar, så använder hon det. Det viktiga är att barnet fortsätter att spela, och har roligt.

Vilka tankar har vi, som redan kan spela i huvudet när vi läser noter? Hur kodar vi av noter? Gehöret behöver vara inblandat, för vi spelar inte som det står i noterna, men hur vi tänker är inte helt klart. Man får tänka hur man vill, bara man kommer fram till ett resultat, hävdar lärare 5, och efterlyser återigen forskning på området.

Eftersom lärare 5 själv spelar mycket folkmusik, har hon en uppsjö av enkla melodier att lära ut, så fort eleven har ett litet tonförråd som eleven behärskar rent tekniskt. Först spelar hon igenom melodin som den ska vara, i tempo. Sedan lär hon ut varje fras i taget, och börjar alltid med slutet, därför att hon säger att det är en trygghet att kunna slutfrasen, det har bara blivit så. Ofta är det knöligt i mitten. Då är det skönt att kunna säga "vi kan i alla fall slutet"! Eftersom lektionerna är så korta, skickar hon alltid med ett papper hem så eleven ska komma ihåg hur låten var. Då blir eleven alltid förvånad när hon får se noterna, och tycker att det inte stämmer med vad de just har spelat. De har en annan bild av det, men de har ändå känslan av att de kan melodin. Ofta kommer då en fråga om hur de ska komma ihåg melodin hemma. Då säger lärare 5 att det kan hjälpa att bara titta på papperet. Men ofta så tycker de att noterna är någonting helt annat än vad de spelat. Och det är ju det! säger hon.

JÄMFÖRANDE AV RESULTAT

Här jämför jag resultaten av tidigare undersökning, Långström U-04, med min, U-07.

Fråga 1. *Vid vilken ålder anser du att det är lämpligt att börja spela fiol?*

U-04: Majoriteten tyckte att 5 års ålder är en bra ålder att börja spela fiol. Ingen förespråkade att börja i årskurs två till fyra, såsom är vanligt vid kommunala musikskolor.

U-07: Suzukiläraren svarade 3 år, medan de övrigas svar hade tyngdpunkten 6–7 år. En lärare sa också här att årskurs 3–4 är lite sent.

Kommentar: Svaren från båda undersökningarna får anses som väldigt intressanta, med tanke på hur gamla eleverna brukar vara i kommunala musik- och kulturskolor.

Fråga 2. *När anser du att noter bör införas i undervisningen?*

U-04: De två lärare som har nybörjare i 9-årsåldern börjar med noter nästan direkt. En av dem sa att eleven ska ha uppnått en viss säkerhet i spelet innan noterna införs. De två lärare som undervisar enligt suzukimetoden och då har yngre nybörjare, lär ut noter parallellt med fiolspelandet. Den ena gör så från början för att efter först två år låta eleverna spela efter noter. Den andra introducerar noterna efter två år, och låter barnen som då är sju år spela efter noterna så småningom.

U-07: 4 av 5 svarade att noterna införs direkt från början, men utan att eleverna ska spela efter dem. Den femte väntar tills hon anser eleven vara mogen att läsa och använda noter, i allmänhet efter 1–2 år. Hon vill också att eleven har viss säkerhet i sitt spel, något som två andra lärare också uttryckte.

Kommentar: Svaret på frågan om när noterna bör införas i undervisningen, beror delvis på vilken metod läraren använder sig av och delvis elevens ålder och fallenhet. Båda undersökningarna visar att ju äldre nybörjareleverna är, desto tidigare kommer noterna med. Suzukilärarna och fiolklasslärarna har yngre nybörjare, som hinner spela under längre tid innan de får spela efter noter.

Fråga 3. *Hur introducerar du noter i undervisningen?*

U-04: En suzukilärare börjar med rytm-läsningsovningar i grupp. Den andra suzukiläraren har t.ex. notlinjer på golvet, så att det blir lekfullt och i grupp. Båda låter barnen spela ur en bok med stycken gjorda för elever som är vana gehörsspelare, alternativt ur en nybörjarbok. En av de traditionella lärarna låter eleverna spela gammal repertoar fast med noter. Den andra använder tabulatur inledningsvis, för att sedan successivt övergå till att använda noter efter några månader.

U-07: Tre lärare, de som inte undervisar i fiolklasser, använder material där eleven ska lyssna på läxorna hemma. I fiolklasserna får eleverna läsa tabulatur, som är nedtecknad på tavla eller blädderblock. En lärare låter eleverna spela ur suzukiboken med siffror, efter att ha lyssnat på stycket hemma. De övriga har introducerat noterna på olika sätt innan eleverna spelar efter noterna, oftast i en grupplektion. Tre av dessa, de som har fiolklasser och suzukiläraren, har låtit eleverna klappa och läsa rytmer innan noter och spel knutits

samman. De övriga två har anmärkningsvärt nog sagt att det de eleverna ofta har problem med, är att spela rätt rytm.

Kommentar: I U-07 framgår att i de fall där eleverna får förberedande undervisning om noter innan de får spela efter dem, har tydligen hjälp av det.

Fråga 4. *Hur använder du noterna i undervisningen?*

U-04: En suzukilärare tycker att man ska anpassa undervisningen efter om eleven är starkare i gehörs- eller notspel. Den andra låter eleverna spela nya stycken på gehör relativt länge. De andra två lärarna använder noter till nästan alla stycken som eleverna ska lära sig.

U-07: Tre lärare säger att de anpassar den enskilda undervisningen efter elevens fallenhet för att spela efter noter eller på gehör. En av dessa tre säger att gehör och noter ska följas åt hela tiden, och smyger in mer noter till gehörsstarka elever för att de ska ha möjlighet att lära sig noter. Fiolklassläraren använder flera metoder parallellt så att varje elev kan tillgodogöra sig undervisningen efter sin läggning. Suzukiläraren håller fast vid att undervisa genom gehörspel oavsett elevens begåvning.

Kommentar: Man använder noter beroende på vilken metod man undervisar i, men sedan anpassar man undervisningen efter eleven i vissa fall.

Fråga 5. *Skulle du kunna tänka dig att undervisa på annat sätt när det gäller notläsning respektive gehörspel?*

U-04: De två lärare som inför noter direkt, säger att de skulle vilja undervisa mer på gehör. Suzukilärarna är nöjda med sin metod.

U-07: Ingen sa uttryckligen att man ville ändra sitt sätt att använda gehörspel/spel efter noter. En fiolklasslärare sa att om hon istället hade haft en eller två elever i taget, skulle hon nog införa spel efter fiolbok tidigare än vad hon gör nu.

Kommentar: Av någon anledning skiljer sig svaren åt i de två undersökningarna. I U-04 är hälften av de intervjuade lärarna inte nöjda, utan vill undervisa mer på gehör, men anser att eleverna de har är så pass gamla att de inte skulle hinna lära sig så mycket om noter som de behöver. I U-07 är det tvärtom en som skulle vilja införa notspel tidigare under förutsättningen att det var mindre antal elever. Detta kanske kan kopplas till på vilket sätt eleverna hade en förberedd kunskap om noter innan de ska spela efter dem? Om de ovan nämnda lärarna i U-04 tycker att det är svårt att hinna med att lära ut noter, skulle även dessas elever vara betjänta av en förberedande undervisning om noter.

Fråga 6. *Hur är elevernas inställning till noter respektive gehörspel?*

U-04: Suzukielevernas inställning varierar. De som har starkt gehör föredrar att spela på gehör och tvärtom, att bland dem som har svagare gehör finns det några som tycker att spela efter noter blir som en befrielse. En lärare säger att hennes äldre nybörjare, som då får spela efter noter ganska omgående, inte lyssnar på sitt spel därför att de är för fixerade vid notbilden. De lärare som inför noter tidigt i undervisningen säger att deras elever föredrar noter, då de blir mest vana vid det.

U-07: Två lärare, som inte är suzukilärare, säger att de flesta elever är nyfikna på att lära sig noter och tycker att det är kul. De är nyfikna därför att de ofta har sett andra spela efter noter, säger en av dem. Den lärare som är inspirerad av suzukimetoden berättar om elever som tycker att noter blir som en befrielse. De tycker att det blir lättare att lära sig spela ny repertoar. Två lärare berättar också om elever som har så pass bra och tränat gehör, att de inte ser någon anledning till att lära sig noter. Suzukiläraren påpekar att de elever som börjar med gehör fortsätter helst med det om noterna förs in för sent, medan de som bara spelar efter noter inte vågar släppa dem.

Kommentar: Vissa av de elever som får spela mycket på gehör upplever att spel efter noter blir som en befrielse för dem, medan de elever som får börja med noter tidigt, inte har motsvarande upplevelse med gehörspel. Suzukilärarna i båda undersökningarna ser en tydligare skillnad i elevernas inställning till att lära sig läsa noter. Eleverna vänjer sig vid noter eller gehörspel beroende på var läraren lagt tyngdpunkten, påvisar båda undersökningarna.

DISKUSSION

Som vi sett i förra kapitlet var det ingen som förespråkade en start vid nio års ålder, som ännu är den vanligaste begynnelseåldern i kommunala musikskolan. Om vi nu betänker hur lång tid det i allmänhet tar, och vilket arbete det är att uppnå en professionell nivå, så är det praktiskt för alla att det är en tidig start för majoriteten. Det brukar också vara roligare att känna att man behärskar det man gör oavsett om det är ens yrke eller inte. Därför borde en start senast i första klass generellt sett vara till glädje för alla fiolspelare, men då beror det förstås på att lektionerna blir lustfyllda, på individernas förutsättningar och andra här ej nämnda faktorer. Enligt Hallam (1998, s.53), tar det generellt sett sexton år att uppnå sådan hög nivå att man kan arbeta som musiker, vilket jag tycker är ett tankeväckande påstående. Men att det tar så lång tid att uppnå den färdigheten ska definitivt inte ses som en anledning till att pressa ett barn att börja tidigt, eller att spela över huvud taget.

Båda undersökningarna visar att ju äldre nybörjareleverna är, desto tidigare kommer noterna med. Det anses i alla läger vara olämpligt att börja sent. Det kan bli väldigt svårt att motivera en elev som är duktig gehörsspelare att lära sig noter. Det som i ett fall hjälpte elevernas motivation, var att de såg nyttan av noter i orkesterspel, där upplägget var baserat på spel efter noter. Lärare 1 och 5 motiverar de elever som tycker det är svårt med noter genom att säga att notskriften är ett språk som kan läsas av många musikutövare. Schenk (2000) skriver att eleverna blir motiverade att lära sig noter när de ser att de kan vara praktiskt användbara i orkestersammanhang, eller när man ska spela varandras kompositioner, något som även Långström (2004) refererar till i sin uppsats, där lärare C säger att orkesterspelet blir ett tillfälle då eleverna både ser nyttan av noter och då också tränar sig i att spela efter dem. Ingen av lärare 1–5 var inne på detta i denna undersökning.

Lärare 1 låter eleverna sjunga för att lära sig melodin, men även för att de ska lära sig att lyssna på sitt eget spel. Detta kan jämföras med vad Blix (2004) skriver om att det inre hörandet är viktigt att träna upp, för att man ska kunna veta att det blir rätt toner när man spelar efter noter. Att sjunga skulle i så fall kunna vara ett sätt att styrka det inre gehöret. Min erfarenhet är att många elever, förståeligt nog, inte är frimodiga att sjunga med läraren på enskilda lektioner. I en grupsituation försvinner mycket av detta problem.

Blix (2004) skriver apropå hur man läser noter: "at noter representerer en relativt begränsat input av information, som i sin tur skal avstedkomme en voldsom kompleks output" (s.43). Vid de enskilda lektionerna, där eleverna oftast är äldre, knyter man samman spelet med noterna på ett tidigare stadium. Lärare 4 skildrar ett sätt att undervisa på som innehåller ett viktigt moment vilket kan vara värt att nämna i sammanhanget: att direkt sammankoppla noten med tonen, och inte med greppet. I klassundervisning och suzukiundervisning separeras notkunskapen till en början från själva spelandet helt, och spelandet i början sker på gehör, till viss del efter tabulatur. Fostås (2002) ger exempel på hur man i grupp kan undervisa om notläsning parallellt med gehörsspel, för hon menar att man då har mer tid, barnen kan lära sig tillsammans och få variation, präglad av ritualer och lek. Gradvis vill hon sammankoppla spelet med noterna (s.163). Jämförelsen av svaren i båda undersökningarna visar att det verkar som att ett sådant sätt att undervisa på är effektivt, att spelkunskaperna förankras för sig, och notläsningskunskaperna får läras parallellt. Då ser vi att eleverna får med sig en djupare förståelse för och kunskap om hur noterna kan ge musikaliska impulser istället för att vara mest speltekniska instruktioner, avskilt från det klingande resultatet.

Resultatet av de två undersökningarna visar också att konsekvensen blir, att de som ända från början är vana vid gehörsspel generellt sett oftast även föredrar att spela på gehör fortsättningsvis. Undantag finns, några elever med svagare gehör blir lättade när de får noter framför sig, de känner det som "en befrielse", för att citera några lärare i undersökningarna. Det visar sig också, att den elev som från början blir mest van vid spel efter noter, fortsätter med det. Förmågan att lyssna på det egna spelet kan då bli lidande, och det kan bli svårt att släppa taget om noterna vid spel utantill, eller gehörsspel. Om man är fixerad vid notbilden blir det även svårt att uppfatta sina medmusikanter.

De flesta elever verkar vara nyfikna på vad noter är och förväntar att få lära sig dem. Men måste då alla elever lära sig noter, och att spela efter dem? Som vi tidigare har sett, beror det på vilken musikgenre man vill spela. Västerländsk konstmusik bygger på att alla musiker kan noter, vilket kanske får ses som typiskt för den genren. Vilka kunskaper krävs av morgondagens musiker, egentligen? Vilken sorts musik vill dagens barn och ungdomar spela imorgon?

Vidare forskning

Det skulle kunna vara en fråga för vidare forskning, på vilket sätt en helt separat undervisning i notläsning och teori påverkar hur eleverna kan ta till sig instrumentalundervisningen om inte dessa moment måste ta tid från själva spellektionen. Alternativt vilka sätt som är speciellt lyckosamma för att just koppla ihop spelet med noterna, eller noterna med spelet. I detta arbete har det handlat om fiölspelet, medan det är ett ämne som borde vara intressant för lärare som undervisar i andra instrument.

REFERENSLISTA

- Blix, H. (2004). *Notelesing, hva slags lesing er det?* Tromsø: Eureka Forlag.
- Fostås, O. (2002). *Instrumentalundervisning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hallam, S. (1998) *Instrumental teaching. A practical guide to better teaching and learning*. Oxford: Heinemann.
- Långström, E. (2004) *Med eller utan noter? Om fiollärares tankar kring notläsning och gehörsspel*. Examensarbete, Örebro universitet, musikhögskolan.
- Pehrson, C. (1998) *Collegium musicum. Kompendium för seminarieklassen i Mu årskurs 3*. Stockholm: KMH.
- Rolland, P. (1974) *The teaching of action in string playing*. Boosey & Hawkes, Inc.
- Schenck, R. (2000). *Spelrum – en metodikbok för sång- och instrumentalpedagoger*. Göteborg: Bo Ejeby förlag.
- Sohlmans musiklexikon (1975–1977).
- Suzuki, S. (1977) *Kunskap med kärlek. Ett sätt att utbilda och fostra*. Övers. Sven Sjögren. Gislaved: Svensk skolmusik AB.
- Sheila Nelson. www.boosey.com/composer/Sheila+Nelson. Klicka "biography". Boosey & Hawkes. (Hämtad 2008-03-28)
- Yurko, M. www.musicmindgames.com. (Hämtad 2008-03-28).
- Fiolskolor:**
- Agnestig, C-B. (1970). *Vi spelar fiol 1*. Stockholm: AB Carl Gehrman's musikförlag.
- Fjellström, B. Larsson, K. (2000). *Min fela*. Warner/Chapell Music Scandinavia AB.
- Jöneteg, L. (1994). *Fiolskolan: Notvägen och Arbetsbok i notläsning*. Warner/Chapell Music Scandinavia AB.
- Kullberg, I. (1982). *Spela fiol 1*. Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Tilling-Gratte, E. (1998). *Regnbågen*. Stockholm: AB Carl Gehrman's musikförlag.
- Åsberg, K-Å. (1989, reviderad 1990). *Jag lär mig spela fiol 1*. Boden: Viss musikförlag.